

Een bisschop als oorlogscorrespondent vóór Puttensteyn

Een vergeten brief van bisschop Arnoud van Hoorn (1371-1379)

DOOR

J.G.N. RENAUD

Het Utrechtse bisschoppelijke archief behoort niet tot de rijkste middeleeuwse archieven, helaas. Een vergelijking met het Hollandse gravenarchief zal ondanks alle goede bedoelingen ten nadele van Utrecht uitvallen. Dit geldt vooral voor de 14de eeuw. Van bisschop Arnoud van Hoorn zijn maar enkele stukken bekend.

Een van m'n goede vrienden verschaftte auteur dezes een stuk, dat hij had aangetroffen in het Rijksarchief te Arnhem.¹ Bisschop Arnoud deed daarin verslag van de stand van zaken met betrekking tot het beleg van het kasteel Puttensteyn in 1375.

Wat zocht een Utrechtse bisschop eigenlijk op de Veluwe, in de buurt van het oude, nog niet landinwaarts verplaatste Elburg? Om dat te begrijpen is men genoodzaakt zich meer in de geschiedenis van het graafschap, na 1339 hertogdom Gelre te verdiepen dan gebruikelijk.² Reinoud II, bijgenaamd de Zwarte, was in 1339 op de Rijksdag te Frankfurt tot hertog verheven. Hij huwde de zuster van de Engelse koning Edward III, Eleonora, die hij op den duur met een ietwat doorzichtig voorwendsel de rug toekeerde. Toen Reinoud stierf, waren zijn beide zonen Reinoud en Eduard respectievelijk 11 en 7 jaar! De bevolking voorzag moeilijkheden en op 1 december 1343 sloten de steden een plechtig verbond tot onderlinge bescherming en bijstand. De hertogin-weduwe werd benoemd tot voogdes. Toch behoedden deze maatregelen het hertogdom niet voor het ontstaan van partijenschappen, die onder de naam Heeckerens en Bronkhorsten de geschiedenis zijn ingegaan.

Bekend zijn de tegenstellingen die zich gaandeweg tussen Reinoud en Eduard ontwikkelden. Reinoud bleek tenslotte aan het kortste eind te trekken en werd eerst opgeborgen op Rozendaal, later op de Nijenbeek aan de IJssel. Beide rivalen stierven in 1371, Eduard als eerste door een pijlschot ná de slag bij Baesweyler. Uit eigen gelederen, nota bene.

De beide broers hadden drie zusters, die na de gebeurtenissen van 1371 meer op de voorgrond traden. Elisabeth was abdis van het huisklooster Gravendaal en liet zich tenslotte weinig met wereldse zaken indes te meer de twee zussen Mechteld, weduwe van de

graaf van Kleef en Maria, gehuwd met Willem, hertog van Gulik. Maria speelde het spel met groot raffinement door haar zoontje Willem op de voorgrond te schuiven. Onnodig er op te wijzen, dat de Heeckerens en de Bronkhorsten de beide vorstinnen op waardige wijze encadreerden. Waarschijnlijk ook al om haar positie te verstevigen hertrouwde Mechteld met de rijke graaf Jan van Chatillon, heer van Gouda. De oude graaf liet zich waarachtig aanvankelijk nog tot oorlogshandelingen als de verovering van Arnhem verleiden, maar haakte op den duur toch af.

In het sterfjaar van Reinoud en Eduard had Arnoud van Hoorn Jan van Virnenburg (1364-1371) als bisschop van Utrecht opgevolgd, en deze krijgshaftige figuur had al spoedig een onderzoekende blik over de oostgrens van het bisdom laten waren. Van ouds hadden de bisschoppen van Utrecht namelijk al een begerig oog op de Veluwe geslagen.

Toen de zusters in 1373 een poging deden om een eind aan de kleine en grote oorlogshandelingen te maken, kwamen ze overeen dat Mechteld het bewind zou voeren over de Veluwe, de Betuwe, de Bommeler- en Tielerswaard en het graafschap Zutphen. Niet alle krijgsheren uit de partijenschappen waren bereid de vijandelijkheden te staken; zo ook niet Herbert van Putten, die Puttensteyn als leen exploiteerde. Bisschop Arnoud van Hoorn bood aan hertogin Mechteld te helpen een einde te maken aan de moord- en brandpraktijken op de Veluwe en sloeg het beleg voor het kasteel Puttensteyn, noordoostelijk van Elburg. Om alle verwarring te voorkomen: dit is niet de Oldenhof van Putten, dat zuidelijk van Elburg lag.³

Het terrein van Puttensteyn is in de vorige eeuw bezocht door onze bekende wandelaar/historicus Craandijk, die er nog baksteen vond, afkomstig van Puttensteyn. Maar zowel Puttensteyn als de Oldenhof behoorden tot de bezittingen van de broeders Herbaeren en Pelgrim van Putten. De beide heren maakten het hertogin Mechteld op allerlei wijze lastig en Arnoud bood zich aan de beide heren tot rede te brengen. Aldus trok de bisschop een macht van belegeraars samen en grendelde het kasteel van de buitenwereld af. Op 25 augustus 1375 dicteerde hij zijn se-

cretaris een brief aan hertogin Mechteld als volgt:

- 01 Lieve vrouwe ende nichte uwen brief hebben wij
verstaen daer inne ghi van ons begheert te weten
van onsen
02 ghestande waer af wilt weten dat ons gheloeft si
god redelike in hand gheet in onsen zaken vor
Puttensteyn
03 ende wii also beraden ziin van daer niet te rumen,
Wii en hebben onsen wille vanden vorsejde huys
dat wii ho-
04 pen van goeds ghenaden cortelike te gheschien
want die bliden den Oversten toern boven den
koke also zeer
05 ghequetst hebben datmen daer gheen grote were
af doen en mach ende oec zo meynen wij binnen
tween da-
06 ghen onse werc optie graft doen te brenghen, zo
dat wii eens corteliken ends daer af hopende zijn
ende ist oec
07 dat ons enigherhande dedinghe wederwaert daer
zolen wii uwes gheerne in ghedenken na onsen
besten ghe-
08 like dat ghi van ons gegherende zijt. Voert lieve
vrouwe onse nichte zo begheren wii ende bidden
u uterlic
09 dat ghi ons helpt ant eynde vander Stat van Her-
derwiic ghelegghen binnen onsen onderwande dat
wij
10 van u hebben in bevelinghen als wii u vortijds ve-
le vorsocht ende ghebeden hebben, ende wilt hier
inne doen
11 als wij u volcomelike toe betruwen. God sij mit u.
Geschreven vor Puttensteyn de zaterdaghes na
sente bertel-
12 meeus dach
13 ARnd van Hoern
14 Bisscop Tutrecht

Een vrije bewerking in hedendaags Nederlands is wellicht niet overbodig en luidt als volgt:

Beste Vrouwe en Nicht,
Uit Uw brief hebben wij begrepen, dat Gij gaarne van ons zou horen hoe de zaken staan
U gelieve dan te weten dat het met ons in betrekking tot Puttensteyn geloofd zij Gode redelijk goed gaat. Wij zijn daarom aangeraden het beleg niet op te breken. Het gaat ons in het beleg van het genoemde huis naar de bedoeling is en wij hopen met Gods hulp binnen afzienbare tijd het beleg tot een goed einde te brengen, want de blijden (werpgeschut J.R.) hebben de grote toren boven de keuken zo zwaar beschadigd, dat men van daar af geen effectieve tegenstand meer kan leveren. Bovendien denken wij binnen twee dagen onze

belegeringstoren in de gracht te doen opstellen, zodat wij op korte termijn hopen een punt achter de onderneming te kunnen zetten.

En ligt het zó, dat het tot onderhandelingen komt dan zullen wij Uw belangen naar ons beste weten behartigen zoals U dat van ons ook verwacht.

Voorts, geachte Vrouwe en Nicht, zo verlangen wij van U en verzoeken U dringend dat Gij ons helpt met de beeindiging van de onderhandelingen met de stad van Harderwijk gelegen binnen het gebied dat Gij ons ter beschikking gesteld hebt zoals wij U voortijds vaak verzocht en gebeden hebben en wilt hier in handelen zoals wij volstrekt van U verwachten. God zij met U. Geschreven voor Puttensteyn op Zaterdag na St. Bartholomeus.

Arend van Hoorn
Bisschop van Utrecht

Gelijk de lezer zal opmerken zit het vernijn in de staart: de bisschop wacht kennelijk nog steeds op de invulling van een toezegging. Welke nu precies laat zich moeilijk vaststellen. Daartoe zou men over een uitvoerige stadsgeschiedenis moeten beschikken. En die bestaat nog niet, bij mijn weten. Maar het heeft ongetwijfeld te maken met het streven van de Utrechtenaar om althans op Harderwijk en omgeving wat meer greep te krijgen. Wat Puttensteyn betreft worden we ook niet veel wijzer. Er is sprake van een "overste" toren, waarmee ongetwijfeld een donjon of een woontoren wordt aangeduid. Vermoedelijk is ook de poort wel in een toren ondergebracht. De keuken was aangebracht in de benedenverdieping van de grote toren, maar waar de "sale" zich bevond laat zich moeilijk raden. Of er een voorburcht bij het complex hoorde, blijft eveneens een open vraag. Een opgraving van de overblijfselen zou waarschijnlijk wel enig licht werpen op de samenstelling van het gebouw, wanneer tenminste de funderingen niet geheel en al uitgebroken zijn. Helaas komt dat tot teleurstelling van de archeoloog ook nog al eens voor. En met de vaststelling van bouwsleuven voelt de middeleeuwse archeoloog zich niet zo erg gelukkig, om van de bouwhistoricus maar niet te spreken.

Noten

¹ Dankzij de heer H.Hovenkamp kreeg ik de beschikking over een stuk, bewaard in het Rijksarchief Gelderland uit het Archief van de Hertogen van Gelre, in het bijzonder uit het archief van Mechteld van Gelre, inv.nr. 84: brief van de Utrechtse bisschop van Horne aan vrouw Mechteld van Gelre, houdende verslag van het beleg van Puttensteyn, 25 augustus (1375).

² Men raadplege professor dr. W. Jappe Alberts, *Overzicht van de geschiedenis van de Nederrijnse Territoria tussen Maas en Rijn 800-1282*, Assen 1979

Idem- *Geschiedenis van Gelderland*, 's-Gravenhage 1966
G. Prop, *De historie van het oude Gelre onder eigen vorsten*, Zutphen 1963

³ Zandstra, E., Schilfgaarde, A.P. van en Steffen, W.K., *Kastelen en huizen op de Veluwe*, 's-Gravenhage en Rotterdam, z.j., p. 91